

Hartelijk welkom

in de synagoge van de Nederlands-Israëlitische Gemeente van Aalten. Dit is een van de weinige synagogen in de Achterhoek die nog, of beter gezegd: opnieuw als zodanig zijn ingericht. De overige vindt u in Zutphen en Winterswijk.

Het is beslist een wonder dat wij u hier vandaag kunnen ontvangen. Tijdens de donkere jaren 1940-'45 is de synagoge ternauwernood aan verwoesting ontkomen.

Maar ook in de na-oorlogse tijd was er lange tijd weinig hoop op herstel van het gebouw. De kleine joodse gemeente zag daartoe weinig mogelijkheden.

Op 29 december 1986 kon de synagoge echter, geheel gerestaureerd en opnieuw ingericht, weer in gebruik worden genomen. De datum werd niet toevallig gekozen: het was in de dagen van het Chanoekafeest, waarop de herinwijding van de tweede tempel in Jeruzalem wordt herdacht, die plaats vond in de tijd van de Maccabeeën (164 voor de gebruikelijke jaartelling).

Het initiatief tot dit herstel was genomen door de Stichting 'Vrienden van de Aaltense synagoge', maar het is te danken aan de steun van zeer velen dat deze plannen ook konden worden gerealiseerd.

Dit boekje wil u wegwijs maken in sjoel, zoals Joden de synagoge in de wandeling noemen. En als u alles hebt bekeken, dan kunt u thuis nog eens nalezen wat u gezien hebt en wat de betekenis ervan is. Zo hopen wij u - heel beknopt - een indruk te geven van de synagoge, de eredienst en het joodse geloof en leven in het algemeen. Een stukje geschiedenis mag daarbij niet ontbreken.

Wij zijn erg blij met uw bezoek en zeggen:
Graag tot ziens!

De joodse gemeente...

We moeten het maar bekennen: in vroeger tijden was Aalten niet gastvrijer voor Joden dan de rest van de wereld. Tot de tijd van de Franse Revolutie mochten er hier maar vier joodse families wonen en dan liefst wat achteraf. Waarschijnlijk gold dat ook voor Bredevoort, want in een akte uit 1737 lezen we de namen van acht families die in Aalten en Bredevoort woonden '*met octroij van Sijn Hoogheit den Heere Prince van Orange en Nassauw*'.

De Franse Revolutie schonk de Joden gelijke burgerrechten. Na de val van Napoleon werden die in de meeste landen weer ingetrokken, maar niet in Nederland. Ook in Aalten nam het aantal Joden daardoor snel toe. In 1810 woonden er hier al 30 Joden en in Bredevoort 38.

In het begin van de bezettingstijd woonden er in Aalten 81 Joden. Een aantal van hen vond een onderduikadres en zo konden er na de bevrijding 35 terugkeren. De overigen kwamen niet terug uit de Duitse vernietigingskampen. Hun namen zijn vermeld op de gedenkplaat in de hal van de synagoge en op de plaquette aan de buitenmuur, die in het jaar 2000 werd onthuld door de toenmalige Israëlische ambassadeur, Jossi Gal.

Op dit moment - maart 2004 - zijn er minder dan 10 Joden in Aalten woonachtig.

...en haar synagoge

Al in de 18de eeuw is er sprake van een synagoge in Aalten, gevestigd in het huis van Marcus Heijmans. Later was er een huis-synagoge in een woning aan het Dal. De synagoge aan de Stationsstraat werd gebouwd in 1857. In de loop van de tijd heeft er een aantal verbouwingen plaatsgevonden.

Tijdens de bezettingsjaren werd de synagoge geheel leeggeroofd en als opslag voor meubels en munitie gebruikt.

Afbeelding: *Bima en vrouwengalerij*

Gelukkig bleven de Torarollen en het zilverwerk bewaard; zij werden door niet-joden verborgen gehouden.

Na de oorlog werd de synagoge gerestaureerd en van eenvoudig meubilair voorzien. Het aantal gemeenteleden liep echter steeds verder terug door overlijden en verhuizing en daardoor werd het voor de overgeblevenen steeds moeilijker om het gebouw in stand te houden. Er konden al spoedig ook vrijwel geen diensten meer worden gehouden, omdat daarvoor het vereiste aantal van 10 mannen, het zogenaamde minjan, niet meer aanwezig was.

In 1983 werd de Stichting 'Vrienden van de Aaltense synagoge' opgericht. Dankzij steun van de hele bevolking, de gemeente, de provincie en een aantal fondsen, slaagde deze stichting erin de middelen bijeen te brengen voor een algehele restauratie en herinrichting. Ondermeer de vrouwengalerij en de westelijke ingang werden in ere hersteld. Ook werd op de galerij een kleine permanente expositie ingericht. Op 29 december 1986 kon de synagoge opnieuw ingewijd worden tijdens een plechtige Chanoekadienst, waarna de

gedenkplaat in de hal - in eerbiedig gedenken van hen die niet terugkeerden - werd onthuld.

Wat is een synagoge?

Synagoge is een Grieks woord, dat 'huis van samenkomst' betekent. Het is de letterlijke vertaling van de hebreeuwse term Beth haKnesseth. (Knesseth is ook de benaming van het Israëliische parlement)

Waar alles in dit gebouw, maar ook alle joodse boeken, feesten, gebruiken en de daarbij behorende voorwerpen hebreeuwse namen dragen, de taal van de Tora, lijkt het vreemd dat juist dit centrum van het joodse leven een Griekse naam heeft. Toch kan dat wel worden verklaard.

Omstreeks 300 jaar voor de gebruikelijke jaartelling kwam de hele toenmaals bekende wereld onder invloed van de Griekse cultuur en werd het Grieks wereldtaal. Ook veel Joden in de verstrooiing, o.a. in Egypte, spraken toen Grieks. De joodse Bijbel, Tenach geheten (straks iets meer daarover) werd in het Grieks vertaald. De benaming synagoge is uit die tijd overgebleven.

Zelf noemen Joden de synagoge meestal 'sjoel', een Jiddisch woord dat 'school' betekent. De synagoge is namelijk niet alleen een plaats van samenkomst en gebed, maar ook een leerhuis, waar de Tora en andere joodse geschriften, zoals de Talmoe, worden bestudeerd. Niet alleen om te weten wat er staat, met het verstand, maar vooral om steeds dieper door te dringen in Gods bedoeling met Zijn volk Israël en met de wereld.

De eerste synagogen zijn waarschijnlijk ontstaan in of na de Babylonische ballingschap (ca. 500 voor de gebruikelijke jaartelling), eerst in Judea zelf, later ook in de landstreek Galilea en, vooral na verwoesting van de tweede tempel in het jaar 70, overal in de wereld waar zich Joden vestigden.

Even stilstaan bij:

de Heilige Arke

Het allerbelangrijkste wat in een synagoge aanwezig is, is meestal niet te zien. Dat zijn de Torarollen. Ze zijn geplaatst in de Heilige Arke (Aron Hakodesj); in Aalten een eenvoudige houten kast, maar elders vaak zeer fraai en kostbaar bewerkt. Alle gebeden worden gezegd met het gezicht gekeerd naar de Heilige Arke, die daarom in westerse synagogen altijd aan de oostkant van het gebouw is geplaatst, in de richting van Jeruzalem.

De **Torarollen** zijn vaak gehuld in rijk geborduurde mantels (meestal schenkingen bij bijzondere gelegenheden van gemeenteleden of verenigingen) en versierd met een (veelal zilveren) schild en siertorens of kroon.

Het kleed vóór de Heilige Arke wordt **parochet** of voorhangsel genoemd, als herinnering aan het voorhangsel dat in de tempel in Jeruzalem het 'heilige der heiligen' afsloot.

Op de Heilige Arke staat een afbeelding van de **stenen tafelen**, waarop aan Mozes op de berg Sinaï de Tien Woorden werden gegeven.

Boven de Heilige Arke hangt de **altijd brandende lamp**, die dag en nacht blijft branden zolang er Torarollen in de Arke aanwezig zijn. Het is een herinnering aan de zevenarmige kandelaar (menora) in de tempel in Jeruzalem, die altijd moest blijven branden. Een miniatuurmenora is in de synagoge aanwezig.

de Tora

Een Torarol bevat, in het hebreuws met de hand geschreven op perkament, de eerste vijf bijbelboeken: Genesis t/m Deuteronomium. Er mag niet één fout in staan en daarom is het een heel moeilijk en een zeer langdurig werk om een Torarol te schrijven. De joodse Bijbel heet Tenach. We vinden daarin dezelfde geschriften als in wat in de christelijke kerk het Oude Testament wordt genoemd, zij het in enigszins andere volgorde.

De Tora is het belangrijkste deel van Tenach. Ten onrechte wordt het woord Tora vaak vertaald met 'wet'. Een correctere vertaling is 'wegwijzer' of 'leidraad'. Tora is het verhaal van Gods verbond met aartsvader Abraham, de bevrijding uit de slavernij in Egypte en van Gods aanwezigheid tijdens de 40 jaar durende tocht van de Israëlieten door de woestijn op weg naar het Beloofde Land. De centrale tekst is Deut. 6:4, naar het eerste hebreeuwse woord 'Sjema' genoemd: 'Hoor Israël, de Eeuwige is onze God, de Eeuwige is één'. Deze belijdenis van één enige God wordt in alle gebeden herhaald. Gezegend is hij die met deze woorden op de lippen kan sterven.

Daarnaast bevat de Tora een groot aantal aanwijzingen voor de dienst aan God, de heiliging van het leven en de omgang met de naaste; aanwijzingen en wetten die door de Jood met vreugde dienen te worden gevolgd, uit dankbaarheid voor Gods zegeningen. Daarom is Simchat Tora (Vreugde om de Tora) een van de grootste feesten van het jaar.

de bima

Precies in het midden van de synagoge staat de bima, een verhoging waarop de chazzan (voorzanger) tijdens verschillende diensten, o.a. op Sjabbat (de zevende dag van de week), op een melodiërende toon uit Tora leest. In precies een jaar, beginnend en eindigend op Vreugde om de Tora, wordt de hele rol gelezen.

Omdat de tekst van een Torarol niet met de hand mag worden aangeraakt, wordt tijdens het lezen bijgewezen met een 'jad', een meestal zilveren staafje met een handje aan het eind. Jad betekent dan ook hand.

In de diensten wordt ook gelezen uit de Profeten en worden

gebeden gezegd.

het rituele bad

In een hoek van de synagoge vinden we het rituele bad, mikwe geheten. Het hoort niet binnen de synagoge thuis. Het mikwe werd tijdens de restauratie weer ontdekt. Vroeger was het door een muur afgescheiden van de synagoge, omdat het gebruik van dit bad, dat bij elke synagoge aanwezig moet zijn, zeer discreet dient te geschieden. Gebruik van dit bad, waarin men zich geheel moet onderdompelen, is te zien als een symbolische reiniging. Vrouwen maken er gebruik van als voorbereiding op het huwelijk en daarna na elke maandelijkse periode. Mannen gebruiken het mikwe op vrijdagmiddag voor het ingaan van de Sjabbat. Ook nieuw vaatwerk wordt er in gedompeld om het kosjer (rein) te maken. Het bad in de Aaltense synagoge, dat in 2003 werd gerestaureerd, mag niet meer worden gebruikt. Het voldoet niet meer aan alle voorschriften voor o.a. de samenstelling van het water en de aparte ruimte.

'gedenk de verwoesting'

Tegenover de ingang is een stukje muur ongepleisterd gebleven. Dat is in elke synagoge zo. De hebreeuwse tekst eronder betekent: 'Gedenk de verwoesting'. Daarmee wordt verwezen naar de verwoesting door de Romeinen van de tweede tempel in Jeruzalem in het jaar 70. De symbolische betekenis hiervan is dat, nu de tempel is verwoest, een synagoge niet volmaakt mag zijn.

de vrouwengalerij

In de orthodox-joodse gemeenten, waartoe Aalten ook behoort, is het voorschrift dat vrouwen afgezonderd van de mannen de dienst bijwonen, op een galerij of achter een afscheiding. Dit stoelt niet op een voorschrift uit de Tora, maar op een heel oude traditie, die mede bedoeld is om de aandacht van de mannen geheel te bepalen bij de dienst.

de mezoeza

Een mezoeza is een kokertje met daarin een stukje perkament met de woorden uit Deuteronomium 6:4-9 (het 'Sjema', zie hiervoor) en 11:13-21. Het voorschrift om een mezoeza aan te brengen, is te vinden in deze bijbelwoorden. Een mezoeza dient ter heiliging van het huis en wordt aangebracht op ooghoogte op de rechterdeurposten van elk joods huis. Binnenshuis geldt dat voor alle vertrekken waarin geleefd wordt, dus bijvoorbeeld niet bij een voorraadkamer, kelder, toilet of badkamer. Omdat een synagoge al een geheiligd gebouw is, hoeft er geen mezoeza aangebracht te worden. Maar omdat dit gebouw behalve voor de joodse eredienst ook wordt gebruikt voor andere doeleinden, treft u hier wél een mezoeza aan. Met rabbinale toestemming wordt de Aaltense synagoge ook benut voor activiteiten die op enigerlei wijze verband houden met het jodendom. Daarbij valt te denken aan exposities, rondleidingen, leerhuis en vergaderingen. Incidenteel worden er nog joodse erediensten gehouden.

'de poort van de Eeuwige...'

Wanneer u de synagoge verlaat, kijkt u dan nog even achterom. Boven de deur staat een hebreeuwse tekst. De vertaling luidt: 'Dit is de poort van de Eeuwige, rechtvaardigen zullen binnentreden' (Psalm 118:20).